

JOHN G. NANDRI“

Sarmizegetusa și “stâna”
(Stâna la daci)

Creșterea animalelor în zonele înalte de munte

Zona înaltă montană de creștere a animalelor are cel mai adesea o natură sezonieră, cu aşezări nepermanente, utilizând o tehnologie care are la bază lemnul, în serviciul unei economii care exploatează alte resurse organice cum sunt pielea și lâna, oasele, scoarța de copac, brânza și alte produse din lapte. Evidența arată că zonele înalte de creștere a animalelor, existente încă din preistorie, au fost în mare măsură subestimare, deși se știe despre prezența omului la altitudini mari – în Alpii italieni (Colbricon, la 2200 m/ 7200 picioare) și în Carpații din România (Ceahlău, la 1300m/4200 picioare) – încă înainte de mileniul 6 i.e.n. Acestea erau probabil zone de vânătoare. Unele dintre cele mai bune dovezi arheologice din Europa în ceea ce privește folosirea zonelor înalte de munte vin din România și dintr-un context dacic. Există, de asemenea, indicii timpurii despre exploatarea pastorală care a rămas cea mai potrivită caracteristică a zonei de munte din România de-a lungul istoriei. Mărturiile provin din săpăturile făcute de Hadrian Daicoviciu (1972) în situri dintre care unele pot fi considerate drept “stâne” dacice și care merită să fie amintite pe scurt aici pentru cititorii englezi. Stâna -plural “stâne”- este un complex de țarcuri și de adăposturi pentru oi cu forme și utilizări diferite, în jurul cărora se derulează activitatea pastorală din zonele de munte din România. Este de presupus că nu toate siturile de pe înălțimile montane au fost stâne, descoperirile dacice cuprinzând o arie largă de activități.

Cele două situri principale de la MELEIA și RUDELE se află la o altitudine de 1300 și 1400 m în Munții Sebeșului din sudul Carpaților, la sud de capitala Daciei și de sanctuarele sale de la Sarmisegetusa. Creasta dealului Grădiștei împreună cu Terasa cu Grâu se află la peste 1100 m. Situri similare există pe muntele vecin -Tâmpul- la 1495 m/4905 picioare (Materiale, 8, 1962, p. 474). La Meleia și Rudele au fost scoase de sub săpături de către Hadrian Daicoviciu 15 movile joase, unele de 10-20 m, lăsând deoparte câteva pentru orientare și control.

S-a dovedit că ele conțin rămășițe de colibe cu aranjamente circulare de piatră, uneori în cercuri concentrice. Colibele erau în general circulare, una sau două sunt rectangulare, iar câteva sunt în formă de D. Ele funcționau ca locuri pentru ocupații sumare și temporare. O treime dintre ele au fost arse. Există multe piese de ceramică dar prea puțin metal comparativ cu ceea ce era obișnuit într-o locuință dacică. Cuiele de fier erau puțin folosite, ca și țiglele și alte elemente de structură care sunt obișnuite pentru locuințele dacice de la șes, la Fețele Albe și la Dealul Grădiștei. Deși rare, obiectele de fier includ încuietori de ușă, cuțite, săbii, sulițe, chei, ciocane, topoare, cuie fără floare cum sunt folosite în alte case dacice, pinteni. Ceramica include o categorie variată de vase de forme specifice; una dintre ele are un guler fără talpă (bază), astfel încât prin legarea unei noi piese și adăugarea lui înălțul unui alt vas putea fi folosit ca și strecuătoare, indicând folosirea în prelucrarea laptelui. S-au găsit, de asemenea, amnare folosite pentru aprinderea focului și pietre pentru scăpărat.

Acoperișul era probabil făcut din șindrilă, întrucât s-a descoperit lemn de pin carbonizat – deși în zilele noastre pajiștile pentru păscutul oilor sunt înconjurate de păduri de fag. Am vizitat siturile în 1980; locația lor este strâns

Să-i hie
Împăratului nostru cunună.
Și se porniră și se găsiră
Și alți vânători că veniră
Și ziceu că-i urmă de căprioară
Să hie

La-Mpăratul nostru soțioară!

Atunci, nănașu cel mare,

Cu grija de oaste tare

Să-ncălecă pe un cal

Ca un Ducipal,

Să ridică în scări,

Să înflă în nări

Și face ochii roată

Peste oștirea toată

Și-acolo privea

Și-acolo zărea

O floricică frumoasă

Și drăgălașă;

Și vede că nu-nfloreste,

În grădină n-o primește.

Ne-a trimăs pe noi

Pe șase harmăsari

Cu coamele-n vânt,

Cu hamurile culâțitoite,

Cu cozile-mpletite -

Cu toții să venim

Și la porțile Împăratului să sosim.

Pornirăm și venirăm

Ca șiueru vântului

Pe fața pământului,

Șiuerând și chiind

Și din pistoale-impușcând.

Ori florica ne dați,

Ori de noi nu mai scăpați

C-am vinit cu târnăcop de-argint

Să scoatem florica din pământ,

S-o scoatem din rădăcină,

S-o sădim la-Mpăratu-n grădină,

Acolo să crească

Și să rodească

Și pământu să-l stăpânească.

S. m.

Guraticule,

Vorbește puțin mai omenește

Că ești cumu-i toaca de gras,

Îți cură său pe nas!

Zgâiește-ți ochii mai bine

Ș-apoi vorbește cu mine,

Șterge-te acum de muci

Și praful de pe păpuci

Și-mi spune: ce veste-aduci?

Craiu vost ce nume are,

Ce avere și ce stare?

Are țări pân țara lui,

Ori i numa așe, haihui,

Are palate, castele,

Ori numa aur din stele,

Ori numa gura vi-i mare,

N-aveți nici o sărbătoare?

Minten vă bag la-nchisoare!

Că de nu mi-i da alt răspuns
T-oi lua caii de rudă
Și te bag pe altă strungă!

S. M.

Staroste, ostaș de casă,
Spusăși multe și nu-mi pasă,
Ochii să ţi se zgâiască,
Limba să ţi se lungească,
Gura să ţi se lărgească!
Noi, de când ne-am rădicat
Cu a nost Crai luminat,
Multă lume am umblat
Și umblu atâta lume
Care toate vi le-om spune,
Să credeți că nu sunt glume!
Așe lucru interesant
Nu mi s-o mai întâmplăt:
Porțile voaste legate
Și cu paie înfășurate!
Ori voi, poate, vă gândiți
Că de turci ați auzit
Că p-aici au năvălit,
De turci ca să vă păziți
Că și noi am întăles
De un Crai moldovenesc
Care azi s-o ridicat,
Cel frumos și minunat,
Dar vine tare-narmat,
Toți cu tunuri și otele,
Cu arme de cele grele;
Tunuri grele slobozăsc
De și munții se clătesc,
Munții înalți și luminoși.
Bine v-am găsit sănătoși!

S. m.

Nu mă lua cu cuvântu
Cum pulberea o ia vântu
Că suntem întregi ca măru
Și grăim tot adevărău.
Aice-i curtea înaltei Împărăteasă
De tunuri înconjurată,

legată, în interpretare, de păsunatul de vară, cu acces la zonele de pantă lină care sunt un factor important în definirea zonelor de păstorit la altitudine. Unul din avantajele naturale pe care le oferă sudul Carpaților este existența la altitudini mari a unor întinderi vaste, plane, cu păsuni bune de păstorit, întinzându-se pe mari distanțe pe crestele munților. Aceste lucruri sunt cunoscute geologilor români interesați de formarea lor, cum sunt Suprafețele Boresco, care le-au oferit avantaje apreciabile în ceea ce privește cercetarea evoluției păstoritului în România. Noi am rezumat câteva exemple de la Rudele și Meleia, pe baza relatărilor lui Daicoviciu din volumele "Materiale și cercetări arheologice" - prescurtat drept "Materiale".

Rudele, Movila (tumulul) 3 ("Materiale", 5, 1959, p. 386) – acoperă un loc de înmormântare și constă în două cercuri de piatră formând un torus inelar în jurul unei îngrădituri. Torusul era cu aprox. 20 cm mai jos decât împrejmuirea colibei, funcționând probabil ca un țarc pentru oi. Podeaua țarcului era făcută din lut galben deschis cu adaos de nisip și pietriș fin.

În fața colibei exista o vatră. S-a descoperit de asemenea o lampă cu picior rotund. Ceramica includea și forme și capace pentru diferite vase cu funcții diferite. Daicoviciu a descoperit, de asemenea, în vecinătate, o parte a unui drum antic.

Rudele, Movila 1, 4, 5 (Materiale, 6, 1961, p. 34).

Movila 4 conținea o colibă rectangulară într-o împrejmuire ovală. Urmele găsite presupun existența unei colibe de bârne de lemn care se întindea orizontal pe fundația de piatră. Tumul 1 – conținea rămășițele unei colibe absidale ori ovale puțin conservate, cu două vetre. Tumul 5 conținea o colibă ovală. Siturile de la Meleia sunt situate pe terase așezate în vârfuri de deal. Terasa 1 conținea o construcție absidală cu două îngrădituri de piatră, și ele cu vetre de foc, atât în față cât și în interiorul colibei.

Acest aranjament se repetă în mai multe fragmente de rămășițe de pe Terasa și în stâna de pe platoul de la Meleia (Materiale, 6, 1961, p. 311 – 4).

La Stâna 3, la fel ca și la coliba rectangulară, există rămășițele unui adăpost circular pentru oi:

- un cerdac, constând într-un acoperiș fără ziduri, susținut de bârne sprijinite în piatră. Acest tip de adăpost, o formă comună a practicii pastorale moderne pare să fie atestat atât de forma cât și de felul în care structura respectivă a ars și a doborât acoperișul (Materiale, 8, 1962, p. 469). Aceasta conținea obiecte precum cuie de la structură, pinteni, zgură de fier, grăunțe carbonizate și mei. Interpretarea acestor situri este ușurată de bogăția materialului etnoistoric existent în România. Acest tip de mărturii este cu atât mai prețios cu cât el provine chiar din zona implicată în cercetare. Daicoviciu (1972, p. 101) a atras deja atenția specialiștilor asupra descrierilor lui Vulcănescu (1965) despre stânele românești cu aranjamente asemănătoare de ocoale de oi care înconjoară construcția principală. Exemplele lui Vulcănescu vin din zona Mehedinți, aflată la sute de kilometri de Sarmisegetusa. Fragmentele arheologice de la Rudele și Meleia aduc indicii sigure despre organizarea unei stâne. Cantitatea relativ mare de ceramică găsită indică faptul că acestea nu erau situri de transhumanță, aflate la distanțe mari de așezarea locuită dar și faptul că sunt în strânsă legătură cu satul, așezarea care practica această îndeletnicire. Aceasta era probabil un sistem de rotație – cu care există similitudini în timpurile moderne. Hrana putea fi adusă ușor, cu și fără produse lactate, care puteau fi la îndemână primăvara și vara devreme, în special cu turmele de animale pe care le aveau dacii. Pintenii de la stâna 3 de la Meleia atestă faptul că se foloseau caii pentru a se ajunge la stâne. Deși Daicoviciu sugerează faptul că nu toate colibele erau părăsite peste iarnă – aceasta depindea de cantitatea de vase disponibile. În orice caz, aşa cum arată el, avem de-a face cu o mare și bine organizată așezare pastorală. Deși există analogii pentru agricultura sezonieră în timpurile

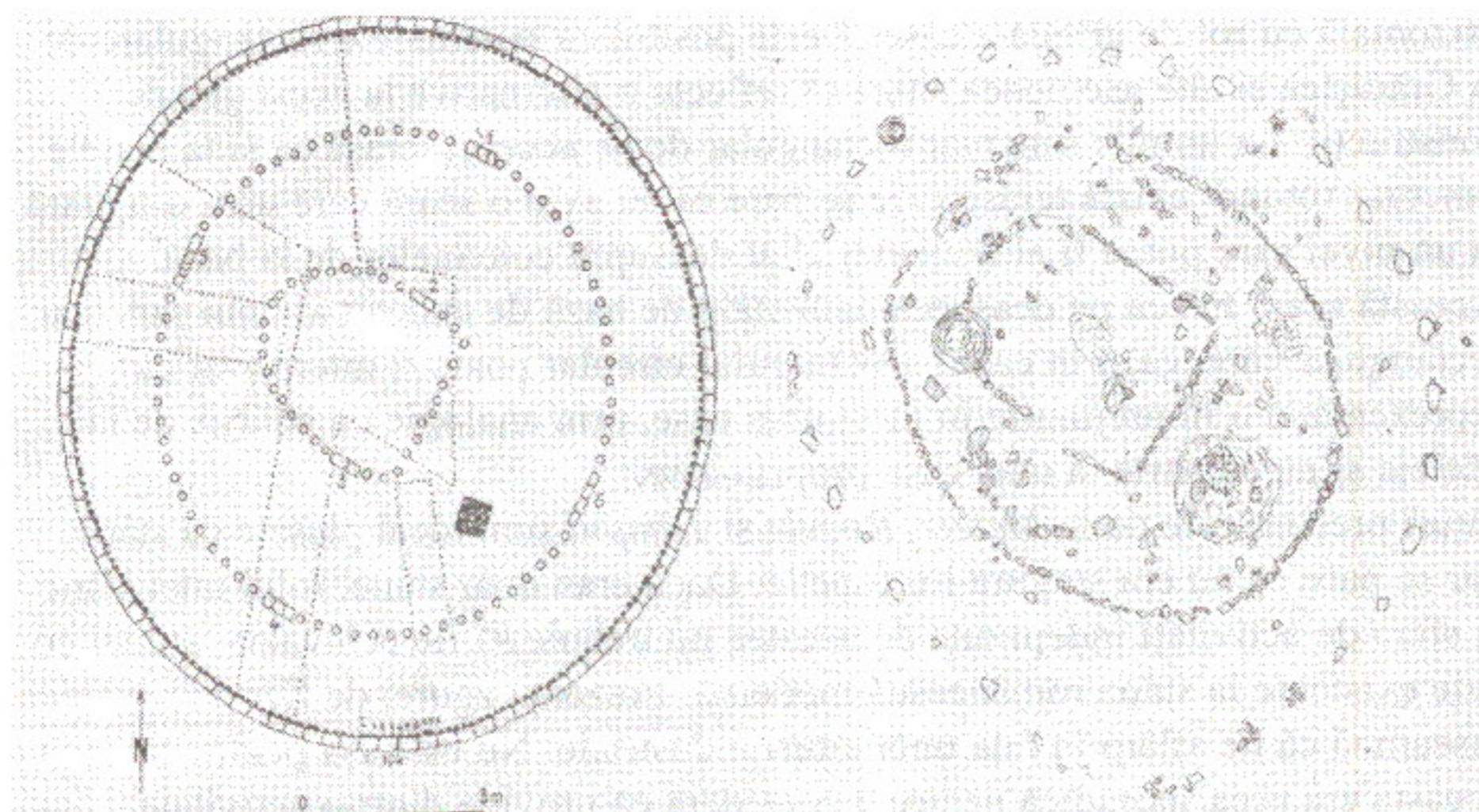

Fig. 3. Grădiștea Muncelului. Plan.

moderne – nu este sigur că grânele carbonizate și meiul atestă cultivarea lor locală. În România ciobanii folosesc cauciucuri și diverse sisteme de jgheaburi pentru a depozita sareea care era spartă în bucăți pentru a putea fi consumată de oi. Pe păsunile înalte, sareea trebuie furnizată oilor la fiecare 8-10 zile. România are avantajul de a dispune de mari cantități de rocă de sare și de aceea siturile dacice se află în strânsă legătură cu depozitele naturale de sare. Cele mai vechi mărturii despre exploatarea sării în blocuri ușor de transportat din Europa vin dintr-un context din Neoliticul timpuriu din anul cca. 5000 i.e.n. de la *Solca* (Moldova) și dintr-un sit de pe *Criș*, la 650 m altitudine (Ursulescu, 1977). Situl de pe *Criș* de pe Valea Răii se află în apropierea unui izvor sărat. Brichetarea indică transportul și schimbul acestei mărfi la distanță. Descoperirea unor fuse – ca de ex. la Stâna I de la Meleia – atestă prezența certă a femeilor în acele stâni. Torsul lânii este practicat deseori și de păstorii bărbați în România, dar mai mult cu alte unelte de tors, cum sunt tocălia și crivala-care torc fără furcă (v. Romulus Vuia, 1958). Prezența femeilor este un factor important în încercarea de a înțelege structura de organizare și tipul de folosire sezonieră a unui sit.

Accesul la stâna era absolut interzis în unele modele românești de păstorit. Alte activități sunt indicate de prezența obiectelor de fier și a zgurei de fier. În timp ce în unele privințe siturile dacice domestice sunt mai puțin numeroase, stânele sunt mai bogate în mărturii arheologice despre păstoritul în epoca preistorică în zonele înalte de munte pe întreg lanțul Carpațic. Acestea pun în evidență o dezvoltare timpurie a modelelor de comportament recognoscibile și astăzi. Ele atestă faptul că dovezile din sfera comportamentului economic nu sunt numai cele provenite din rămășițele de plante și de animale descoperite în situri. Așa cum se poate concluziona acum, raportarea numai la proporționalitatea în materiale economice nu are sens fără referire la comportamentul uman și acest comportament are parametri care se extind mult peste domeniul economic. De exemplu, așa cum a arătat Glodariu (1976) arhitectura centrului ceremonial și religios de la *Grădiștea Muncelului* este o reflectare formală a arhitecturii domestice dacice. Planul unui mare monument funerar circular de aprox. 30 m în diametru de la Sarmisegetusa este o copie fidelă placată în andezit a unui plan de același fel de la Meleia, stâna II (fig. 1, 2, 3) cu o construcție centrală în formă de D. Poziția unei vete de foc în fața colibei și chiar orientarea geografică a colibei respective sunt la fel și aceasta se repetă la *Fetele Albe* și la *Rudele*. Este interesant deoarece acesta era planul general al unui mare număr de planuri ale caselor dacice, care a fost ales pentru cele mai importante sanctuarie circulare ca o reprezentare simbolică a modului în care au fost integrate diferite sfere ale complexului culturii umane materiale și spirituale. Amintind că la *Terasa cu Grâu* este reprezentat alt tip de plan de casă dacic în care blocuri de calcar dispuse într-un sistem rectangular susțin o traversă

Numai unu de-o mișcă
Pe tăți dracu v-a lăua
Că am de la Crai scrisoare
Nu vorbe amăgitoare
Că nime nu intră în palat
Fără drept de la-Mpărat!
Arată hârtie scrisă,
Nu sta cu gura deșisă
Ș-a face bele la gură
Ca și cânii la căldură!

S. M.

Na și-i ceti, de rege scrisă
Că mi-i frică, măi bădie,
Că nu știi ceti și scrie!
Adă aici un popă cu barbă deasă
Să citească această carte aleasă;
Să nu hie cu barbă cîrnită
Să rămâie cartea necetită!
Măi, tu ești de la Orbești,
Nu știi cu cine vorbești,
Ai mâncat azi numa varză,
Vorba me are să te arză!
Nu vezi că eu sunt viteaz
Gras și roșu la obraz,
Nu-s ca tine, on hârciog,
Slăbănoag, galbân la față,
Cu capu plin de mătreață,
Stai cu orbii lângă casă
Și năcazu nu te lasă!
Mai bine cu vorbe bune
Și ascultă ce ț-oi spune:
Du-te într-această cinstită casă
Și cată în cornu de masă
Că-i află o năframă de mătasă
Ș-on colac de grâu, frumos,
Să hie de-a nost folos
Ș-o glajă de vinars
S-o bem pe iest grumaz!

S. m.

Cinstite staroste de cale,
Văd că ești cu gura mare!
Ca să poți intra-n palat
Pune capu-nălățului împărat!

S. M.

Iacă, banii ță-i răpăd
Și te du, să nu te văd!

S. m.

Cinstite staroste de cale,
Nu mai hi așe sfătos
Că nu din jăbu tău ai scos!
Cinstite staroste de cale,
Înălțata-Mpărăteasă s-o mulțumit
De daru ce l-ați dăruit!

S. M.

Cinstite staroste de casă,
Dumnezău să vă trăiască!
Vreau să văd de față

Pe-nălțata Împărăteasă
Că-nălțata Împărăteasă
Îi cu haina de mătăsă
Și cu cunună de-argint
Cum nu este pe pământ.

S. m.

Dăngălău bătut la cap,
Acuma ești în palat,
Da' ești prost de la Nicula,
Dă-ți jos de pe cap căciula,
Numa cu melciu te lasă
Dacă vrei să ai crăiasă!

F. Săteanu: Sculpturi în lemn de IOAN BLEDEA

S. M.

Este cuvântu de-ntâie oară
De la milostivul Dumnezău,
De la Maica Preacurată,
De la doisprzece sfinți Apostoli.
Când cocoșii întâia oară au cântat
Înălțatu Împărat s-o sculat,
Lui Dumnezău s-o rugat
Și Dumnezău i-o dat
Zua de bucurie
Și soție
Și ceas de căsătorie!
Zice pân gura me:
Și io nu din cer am pticat
Ci din doi părinți m-am întrupat.
Rămas bun de la părinți,
Până în zua de astăzi
Am fo' la cinstita voastă casă,
La binecuvântata masă,
Să mă slobozîți cu soțu meu.
Și voi, frați, surori, veri, vere,
Vecini de-aproape, departe
Și la toată adunarea
Să mă sloboadă cu soțu meu
Care mi l-o-nvrednicit
Dumnezău!

orizontală cu rol de grindă a casei – este posibil ca sanctuarele rectangulare de la Grădiștea și alte asemenea situri să reflecte o alternativă la acest gen de construcții. La un mic sanctuar rectangular de pe aceeași terasă ca și la marele sanctuar rotund există terase care se pare că au avut o scară care urca din afară la un nivel care putea fi al unui etaj aflat deasupra coloanelor de la bază.

Această scară trecea pe deasupra unui stâlp de bază de andezit al unui sanctuar rectangular care, ca și în cazul sanctuarului circular poate fi interpretat ca reprezentând o împrejmuire în jurul unei case, prin analogie cu siturile de la Meleia și nu ca parte a unei case propriu-zise.

Situri precum cele de la Meleia, Rudele și Tâmpul sunt ideal plasate ca stâne, dar se pare că nu era singura lor funcție. Dacă erau doar stâne, rolul unei stâne și sfera de activități îndeplinite de acestea nu trebuie să fie echivalate atunci cu cele existente la stâna românească modernă. Prezența zgurei de fier nu înseamnă că ne aflăm în fața unor situri industriale. Nu este așa pentru că aceasta era prea sporadică pentru a considera că provine dintr-o activitate preponderent industrială de prelucrare a fierului. Studii viitoare în zonă vor aduce mărturii și dovezi noi despre această zonă înaltă de creștere a animalelor și vor permite integrarea lor într-un context mai larg privind acest complex al societății epocii respective pe pământul României. Fie că include stâne – în sens strict, fie că nu, importanța acestor situri constă în confirmarea și amplificarea mărturiilor despre sursele clasice privitoare la exploatarea zonelor montane înalte de către daci.

Referințe – Bibliografie

- Daicoviciu, H. 1972 - "Dacia, de la Burebista la cucerirea romană", Cluj
Glodariu, I. 1976, - "L'origine de la conception architectonique des sanctuaires circulaires" în Thracio-Dacica, București, pp. 249-58.
Ursulescu, N. 1977 "Exploatarea sării din saramură în neolicul timpuriu...", SCIVA, 28, 1977.
Vuia, R. 1958 – "Tocălia și începutul torsului", Anuarul Muzeului etnografic, Cluj, 1957, p. 79-87.
Vulcănescu, R. 1965, "L'évolution des Abris Pastoraux chez les Roumains", Revue Roumaine d'Histoire, 4, pp. 691-737.
Nandris, J. G. 1976, "The Dacian Iron Age: A comment in a European Context" in Festschrift fur Richard Pittioni, Wien, pp. 723-36.

Traducere din limba engleză: NICOLAE SCHEIANU

(Din revista DACIA, nr.5, tom xxv, 1981, p. 251-254)

DORIN ȘTEF

Momente decisive ale istoriei exegetică a Mioriței (II)

(Continuare din nr. 10)

2. MOMENTUL 1866 / Alecsandri

În anul în care **Mihai Eminescu** (1850-1889) își face debutul literar cu poezia *La mormântul lui Pumnul*, apărută într-o broșură editată la Cernăuți (ianuarie 1866), Vasile Alecsandri publică, de această dată la București, volumul **Poesii populare ale românilor** – o selecție a celor mai valoroase creații folclorice cunoscute până atunci, unde, la loc de cinste, se situează balada *Miorița*. Marcată de spiritul epocii – efervescent, cu nuanțe de patriotism sănătos – cartea este bine primită de elita românească. Tonul avea să-l dea Tânărul, pe atunci, critic **Titu Maiorescu** (1840-1917), prin aprecierile „**Asupra poeziei noastre populare**” (în *Convorbiri literare*, ianuarie 1868): „Cartea d-lui Alecsandri este și va rămâne pentru totdeauna o comoară de adevărată poezie și totodată de limbă sănătoasă, de notițe caracteristice asupra datorilor sociale,